

การศึกษาสัดส่วนวิหารขนาดใหญ่ใน
กระบวนการครุบาศรีวิชัย:
ความสัมพันธ์เชิงช่าง รูปแบบศิลปกรรม และ
เครือข่ายการอุปถัมภ์
(The Study of Proportions of
the Large Vihara in Kruba Srivichai
Process: the Technical Relationship, Art
Patterns and the Patronage
Network)

ชาญคณิต อารวน*
(Chankhanit Arvorn)

* รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา (Associate Professor Dr., Department of Arts and Design, School of Architecture and Fine Art, University of Phayao).

Received: May 3, 2024
Revised: November 29, 2024
Accepted: January 26, 2025

บทความวิจัย
-
วิชาการ

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งโครงการวิจัยเรื่อง “ช่างและเครือข่ายการอุปถัมภ์งานพุทธศิลป์ในล้านนา: การศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะ” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อสืบค้นเชิงช่างและตัวตนของช่างที่แสดงออกผ่านงานศิลปกรรม ร่วมกับการวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างช่าง รูปแบบศิลปกรรมในกระบวนการครูบาศรีวิชัย และเครือข่ายการอุปถัมภ์ ในบทความวิจัยนี้ได้นำเสนอหลักฐานการวิเคราะห์วิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการครูบาศรีวิชัย จำนวน 6 แห่ง โดยใช้แนวคิดเรื่องสัดส่วนวิหารหรือ “มอกวิหาร” อันเป็นเครื่องมือในการกำหนดสัดส่วน ทั้งในเชิงโครงสร้างหลักและองค์ประกอบสถาปัตยกรรม มาวิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่า สัดส่วนวิหารขนาดใหญ่ใช้มอกแม่ 18 และแม่ 16 ผสมผสานรูปแบบระหว่างงานช่างแบบดั้งเดิมกับวัสดุใหม่ คือปูนซีเมนต์ ปรากฏการณ์นี้พบในวิหารขนาดใหญ่ที่สำคัญของเมืองลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง และพะเยาในช่วงพุทธทศวรรษ 2460 - 2470 กระทั่งสัดส่วนนี้กลายเป็นรูปแบบศิลปกรรมหลักของวิหารขนาดใหญ่ภายใต้กระบวนการสร้างของครูบาศรีวิชัย ผ่านเครือข่ายพระลูกศิษย์ การรับจ้างของช่างจีน และการอุปถัมภ์ของชนชั้นกลางใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้น

คำสำคัญ: สัดส่วนวิหาร, วิหารล้านนา, ครูบาศรีวิชัย

ABSTRACT

This research article is part of a research project on “Craftsman and network patronage of Buddhist art in Lanna: An Art history analysis”. The objective research investigates the craftsmanship identity work of art together with historical evidence and to explain the technical relationship between the art patterns and the patronage network. This article shows that the analysis of a large Vihara in the Kruba Srivichai process, totaling 6 Vihara, using the concept of Vihara proportion (Mok), as a tool for determining proportion, both in terms of the main structure and architectural elements. The research found that large Viharas use Mok 18 and 16 proportions, a combination of traditional and new material, namely concrete. This phenomenon occurred in Chiang Mai, Lamphun, Lampang, and Phayao during the Buddhist decade 1917 - 1927, with the network of monks, disciples, Chinese technicians, and the patronage of the new middle class.

Keywords: Vihara proportion, Lanna Vihara, Kruba Srivichai

บทนำ

ครุบาศรีวิชัย แห่งวัดบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน ในฐานะ “ตนบุญ” นับว่าเป็นผู้ที่สร้างปรากฏการณ์ใหม่ภายใต้การปะทะประสานกันระหว่างความเป็นกรุงเทพฯ และความเขินอายถิ่นล้านนา โดยในงานวิจัยนี้ได้มุ่งทำความเข้าใจในด้านการสร้างความหมายใหม่ต่องานศิลปกรรม ตั้งแต่ช่วงราว พ.ศ. 2460 - 2470 มีทั้งงานการบูรณะและงานสร้างใหม่ ทั้งเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอพระบาท หอพระพุทธรูป ฯลฯ ในบทความวิจัยนี้จะมุ่งศึกษาเฉพาะวิหารที่สร้างขึ้นในกระบวนการของครุบาศรีวิชัย

ปฏิบัติการก่อสร้างวิหารใหม่นั้น ถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญมากเนื่องจากเป็นอาคารที่ต้องใช้ทรัพยากรทั้งด้านแรงงาน ฝีมือช่าง และทุนทรัพย์จำนวนมาก แต่ทว่าวิหารในกระบวนการของครุบาศรีวิชัย กลับใช้ระยะเวลาไม่นานนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มวิหารที่มีขนาดใหญ่หรือที่ภาษาล้านนาเรียกว่า “วิหารหลวง” ซึ่งพบว่ามีจำนวนมาก ประกอบกับหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งได้บ่งชี้ให้เห็นถึงที่มาของช่าง การว่าจ้าง การเข้าร่วมทำบุญของผู้คนหลากหลายชนชั้น จึงนับเป็นตัวแทนสำคัญของการศึกษางานศิลปกรรมล้านนาในระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) สืบรวจวิหารขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในกระบวนการครุบาศรีวิชัย ทำการวัดสัดส่วนวิหารและตรวจสอบร่วมกับแนวคิดเรื่องมอกวินาร เพื่อชี้ให้เห็นรูปแบบศิลปกรรมและเชิงช่าง
- 2) วิเคราะห์บริบทความสัมพันธ์ระหว่างช่าง รูปแบบศิลปกรรม และเครือข่ายการอุปถัมภ์ในกระบวนการสร้างวิหารขนาดใหญ่ของครุบาศรีวิชัย

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องมอกวินาร

“มอกวินาร” หมายถึงการกำหนดสัดส่วน โดยช่างโบราณจะกำหนดสัดส่วนวิหารด้านกว้าง โดยความกว้างจะถูกกำหนดเป็นมอก การกำหนดความยาวให้เป็น

ห้อง การกำหนดมอกนั้น จะมีวิธีการหักไม้ เพื่อหาขนาดของไม้มอก และนำไม้มอกนั้น ไปกำหนดสัดส่วนต่าง ๆ ของโครงสร้างและองค์ประกอบอื่น ๆ ทำให้ได้รูปทรงขนาด แผนผัง และโครงสร้างหลังคา ซึ่งจะนำไปสู่การประกอบโครงสร้างทั้งหมดของวิหาร ประกอบด้วย 3 สัดส่วนพื้นฐานคือ วิหารแม่ 12 วิหารแม่ 16 และวิหารแม่ 18 โดยใช้แนวคิดของธวัชชัย ทำทอง (Tumtong 2017: A-51 - A-66) ผู้วิจัยทำการวัดความกว้างของสกัดหน้าตัวอาคารในห้องเสาร่วมในของห้องประธาน โดยวัดชื่อหลวงและชื่อปีกนกเป็นหลัก แล้วแบ่งให้ได้ 12 ส่วน หรือ 16 ส่วน หรือ 18 ส่วนจากนั้นคำนวณให้ได้ 1 ส่วน ซึ่ง 1 ส่วนนี้จะถือเป็น “ไม้มอกวิหาร” ทั้งนี้ทั้ง 3 มอกนั้น ชื่อหลวงจะเป็นประธานคือ 6 ส่วนเสมอ ประกอบด้วยมอกวิหารที่ใช้ทดสอบดังนี้ (ภาพที่ 1)

1.1 มอกวิหารแม่ 12 แบบหลังคาสองชาย หมายถึงชื่อหลวงยาว 6 ส่วน ชื่อปีกนกยาวข้างละ 3 ส่วน หลังคาจั่วและหลังคาปีกนกรวมกัน 2 ผืน เรียกว่าหลังคาสองชาย ซึ่งเป็นขนาดสัดส่วนวิหารขนาดเล็ก หรือวิหารแบบทั่วไป

1.2 มอกวิหารแม่ 16 และแม่ 18 หลังคาสามชาย ใช้สำหรับวิหารขนาดกลางไปจนถึงวิหารขนาดใหญ่ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบคือ ก) แม่สิบหก หมายถึง ชื่อหลวงยาว 6 ส่วน ชื่อปีกนกยาวข้างละ 5 ส่วน โดยแบ่งชื่อปีกนกจากด้านซ้ายและขวาเข้าหาจุดศูนย์กลางเริ่มจากข้างละ 2 ส่วน และ 3 ส่วนตามลำดับ ทำให้ได้โครงสร้างหลังคาจั่วและหลังคาปีกนกรวมกัน 3 ผืน เรียกว่าหลังคาสามชาย ข) แม่สิบแปด มีการคำนวณเช่นเดียวกับแม่สิบหก แตกต่างกันเล็กน้อยที่ชื่อปีกนกยาวข้างละ 6 ส่วน โดยแบ่งชื่อปีกนกจากด้านซ้ายและขวาเข้าหาจุดศูนย์กลางเริ่มจากข้างละคือ 3 ส่วน และ 3 ส่วนตามลำดับ

มอกรวิหารแม่ 12
แบบหลังคาสองชาย

มอกรวิหารแม่ 16
แบบหลังคาสามชาย

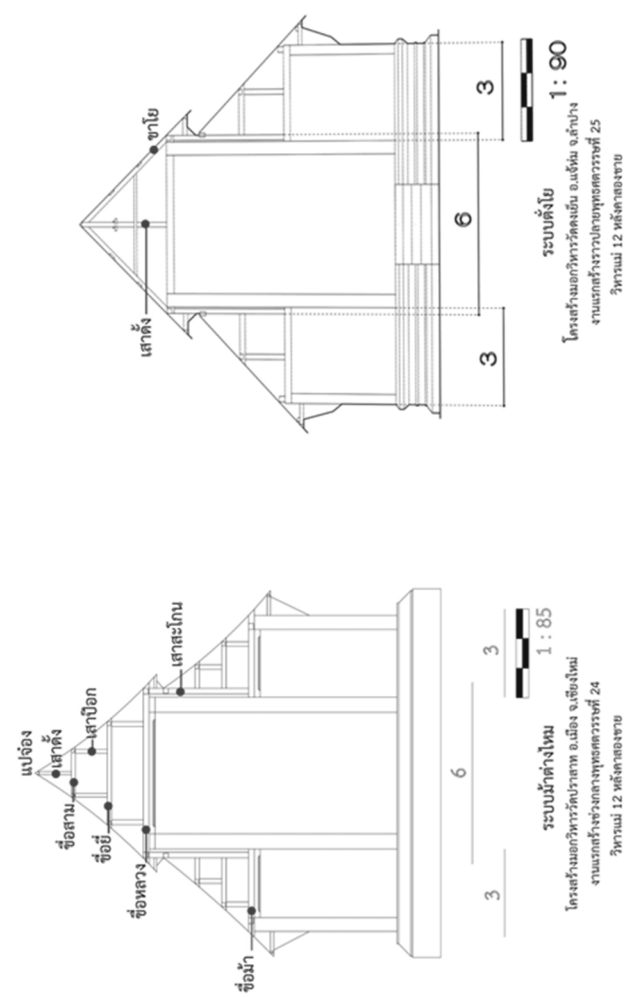
มอกรวิหารแม่ 18
แบบหลังคาสามชาย

ภาพที่ 1 ชุดภาพสัดส่วนการคำนวณสูตรมอกรวิหารที่ใช้ในการวิจัยระดับนิพนธ์
(Source: Tumtong 2017)

ระบบโครงสร้างหลังคา¹ แบ่งออกเป็น 2 ระบบใหญ่คือ 1) ระบบมั่วต่างใหม่ คือ การวางซื่อหลวงเป็นประธาน แล้วใช้เสาปอกตั้งรับซื่อม้ายี่ ตั้งเสาปอกรับซื่อม้าสาม (หรือบางแห่งอาจเพิ่มการตั้งเสาปอกรับซื่อม้าสี่) และรับเสาดั้งเพื่อรับแป่อง อันเป็นวิธีการถ่ายเทน้ำหนักจากบนลงล่าง 2) ระบบตั้งโย คือ การวางส่วนหลังคาแนวทแยงจากแป่องลงมายังซื่อ (Mallikamarl 2015: 35 - 61) (ภาพที่ 2)

การศึกษาของวรรณา คำปวนบุตร (Khampuanbutra 2001: 975 - 976) ได้กล่าวถึงวิธีการกำหนดสัดส่วน โครงสร้าง และแผนผังของวิหารไว้ว่า นายช่างใหญ่หรือสล่าเค้า จะกำหนดโครงสร้างหลังคาก่อน ประกอบด้วย 2 ส่วนหลักคือหน้าบันหรือหน้าแหบน และส่วนซื่อม้าหรือปีกนก โดยหน้าบันประธานหรือโครงหน้าแหบนบนมีส่วนสำคัญมากคือการกำหนดซื่อหลวง จะเป็นตัวแปรไปสู่การกำหนดสัดส่วนขนาดซื่อยี่ ซื่อสาม เสาตุ๊กตาหรือปอก เสาตั้ง ซื่อหลวงยังเป็นตัวกำหนดขนาดความกว้างของช่วงเสาทางด้านสกัดหน้า กรรมวิธีนี้จึงเป็นการวางแนวระนาบ (แนวนอน) สัดส่วนของวิหาร ส่วนความสูงของจั่วหรือหน้าแหบนั้น มีหลักการพื้นฐานคือ 1) ให้ความสูงใบดั่งมีความยาวเท่ากับซื่อหลวง ในกรณีแรกนี้จะทำให้หลังคามีความสูงมาก 2) ให้ความสูงมีขนาด $\frac{1}{2}$ หรือ $\frac{2}{3}$ ของซื่อหลวง ก็จะทำให้มีความสมส่วนของโครงสร้างหลังคา ไม่มีแบบแผนตายตัว แต่ให้กะขนาดความสูงให้พอเหมาะกับแนวระนาบนแนวนอนของซื่อหลวงและซื่อปีกนก จากนั้นแบ่งออกเป็น 3 ส่วน 2 ส่วนเป็นความสูงของผนังข้างหรือเสาข้าง อีก 1 ส่วนเป็นความสูงของฐาน ในการวิจัยนี้ จึงใช้หลักในการวัดสัดส่วนระนาบนแนวนอนเพื่อค้นหามอกวิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการครุบาศรีวิชัย

¹ คำศัพท์ช่างพื้นถิ่นสมัยโบราณ บางแห่งเรียกว่า “หลังมุง” หรือ “มุงบน” หรือ “เครื่องบน”.

ภาพที่ 2 ชุดภาพระบบโครงสร้างหลังคาแบบมั่วต่างใหม่และดั่งโย
(ซ้าย) ระบบมั่วต่างใหม่ โครงสร้างมอญวัดปราสาท อ.เมือง จ.เชียงใหม่
งานแรกสร้างช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 วิหารแม่ 12 หลังคาสองชาย
(ขวา) ระบบดั่งโย โครงสร้างมอญวัดดงเย็น อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง งานแรกสร้างราวปลายพุทธศตวรรษที่ 25
วิหารแม่ 12 หลังคาสองชาย

2. การศึกษาวิหารลำนนาในกระบวนการครูบาศรีวิชัยที่ผ่านมา

การศึกษาของชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ (Srisuwan 1997) ทำให้เราเห็นว่า ครูบาศรีวิชัยมีความเชี่ยวชาญเชิงช่างมาก่อนแล้ว โดยเริ่มสร้างวิหารหลังแรกขึ้นที่วัดบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน อันเป็นวัดบ้านเกิดและอารามของท่าน เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2447 แต่ไม่ปรากฏหลักฐานอาคารหลังแรกนี้แล้ว ครูบาศรีวิชัยจึงเป็นผู้กำหนด สัดส่วน รูปแบบ และการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างของวิหารเหล่านี้ร่วมกับคณะศิษย์ของท่านด้วย โดยจำแนกรูปแบบสถาปัตยกรรมวิหารในกระบวนการครูบาศรีวิชัย ออกเป็น 4 รูปแบบคือ 1) วิหารหลวง 2) วิหารพระนอน 3) วิหารพระพุทธรูป 4) วิหารรูปแบบพิเศษ โดยยังคงใช้รูปแบบโครงสร้างแบบมั่วต่างและสัดส่วนของ รูปทรงหลังคาแบบลำนนา หากแต่วัสดุและเทคนิคแบบสมัยใหม่ทำให้สุนทรียภาพ ของอาคารแตกต่างไปจากวิหารแบบลำนนาโบราณ การศึกษาวิหารครูบาศรีวิชัยของ เพ็ญสุภา สุขคตะและคณะ (Sukkhata 2018) ก็ได้ผลเช่นเดียวกับการศึกษาของชาญ ณรงค์ ศรีสุวรรณ งานทั้งสองชิ้นนี้ นับว่าเป็นหมุดหมายการศึกษาวิหารของครูบาศรี วิชัย แต่ยังไม่มียานขึ้นได้ได้ทำการตรวจสอบมอกหรือสัดส่วนวิหาร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การคัดเลือกหลักฐานงานศิลปกรรมวิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการครูบา ศรีวิชัย ที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธทศวรรษ 2460 - 2470 ทั้งหมดเป็นวิหารประธาน (วิหารหลวง) ของวัดหลวง ในพื้นที่เมืองลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง และพะเยา
2. วัดขนาดสัดส่วนวิหาร โดยใช้แนวคิดเรื่องมอกวิหารแม่ 12 แม่ 16 และแม่ 18 เพื่อตรวจสอบขนาดสัดส่วนวิหารขนาดใหญ่ ทำการถอดแบบ และวิเคราะห์ ลักษณะเฉพาะเชิงช่าง
3. ศึกษาบริบทการเกิดขึ้นของวิหารขนาดใหญ่จากหลักฐานเอกสารทาง ประวัติศาสตร์ เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างการอุปถัมภ์
4. อภิปรายผลการวิจัยใน 3 ประเด็นหลักคือ ก) ช่างและเครือข่ายช่างใน กระบวนการสร้างวิหารขนาดใหญ่ของครูบาศรีวิชัย ข) สัดส่วนมอกวิหารและรูปแบบ ศิลปกรรม ค) เครือข่ายการอุปถัมภ์

ตารางที่ 1 สรุปข้อมูลวิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการบูรพาภิรมย์ที่ใช้ในการศึกษา

วิหารหลวง	ข้อมูลสำคัญในการก่อสร้าง	ระบบโครงสร้าง
วัดพระธาตุ หริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน	วิหารขนาดใหญ่หลังแรกใน กระบวนการบูรพาภิรมย์ เริ่ม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2463	- เสาปูน - ผนังปูนรับน้ำหนัก - โครงสร้างหลังคาแบบตงโย
วัดพระเจ้า ตนหลวง อ.เมือง จ.พะเยา	เริ่มสร้าง พ.ศ. 2465	- เสาปูน - ผนังปูนรับน้ำหนัก - โครงสร้างหลังคาแบบมั่วต่างใหม่ ที่มีลักษณะพิเศษ
วัดพระแก้ว ดอนเต้า อ.เมือง จ.ลำปาง	เริ่มสร้าง พ.ศ. 2467	- เสาปูน - ผนังปูนรับน้ำหนัก - โครงสร้างหลังคาแบบมั่วต่างใหม่
วัดเชียงมั่น อ.เมือง จ.เชียงใหม่	เริ่มสร้าง พ.ศ. 2467	- เสาปูน - ซื่อปูนและผนังปูนรับน้ำหนัก - โครงสร้างหลังคาแบบซื่อมั่วต่าง ใหม่
วัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่	เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2469	- เสาปูน - ซื่อปูนและผนังปูนรับน้ำหนัก - โครงสร้างหลังคาแบบมั่วต่างใหม่
วัดสวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่	เริ่มสร้าง พ.ศ. 2474 – 2475	- เสาปูน และซื่อปูน - โครงสร้างหลังคาแบบมั่วต่างใหม่

ผลการวิจัย

1. การสำรวจสัดส่วนวิหาร

หลักเกณฑ์การคัดเลือกวิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการครุบาศรีวิชัยคือ

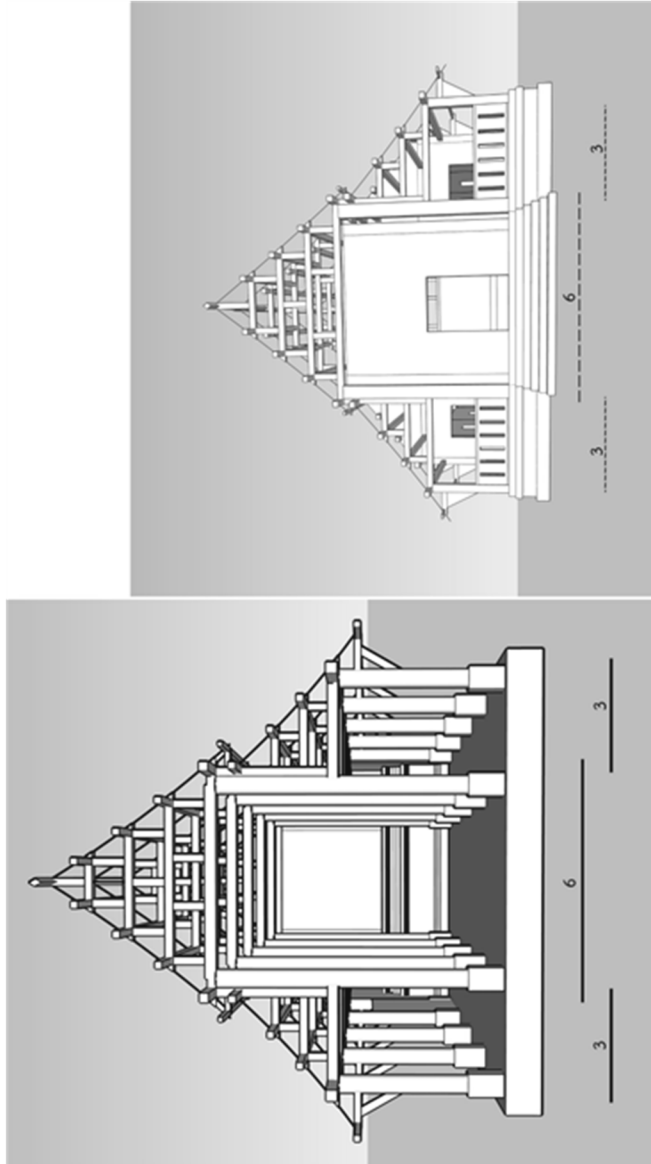
1) การเปรียบเทียบสัดส่วนวิหารจากการวัดขนาด โดยใช้สัดส่วนแม่ 12 แม่ 16 และแม่ 18 เป็นเกณฑ์ในการคัดเลือก แต่ทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มวิหารแม่ 16 และแม่ 18 เป็นหลัก 2) คัดเลือกวิหารขนาดใหญ่ที่ก่อสร้างขึ้นในช่วงทศวรรษ 2460 - 2470 (ภาพที่ 4)

1.1 กลุ่มวิหารแม่ 12 มักเป็นวิหารหลังคาสองชาย มีทั้งผังยกมุกหน้าและมุกหลัง ผังสี่เหลี่ยม โครงสร้างหลังคาวิหารแม่ 12 ส่วนใหญ่ยังคงใช้ไม้ และยังคงใช้ระบบม้าน้ำต่างใหม่ วิหารแม่ 12 ในกระบวนการครุบาศรีวิชัย ส่วนใหญ่เป็นวิหารขนาดเล็ก ดังตัวอย่างจากวิหารวัดพระธาตุจอมทอง อ.เมือง จ.พะเยา งานแรกสร้าง พ.ศ. 2465 วัดพระธาตุทุ่งต้อม อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ งานแรกสร้าง พ.ศ. 2477 - 2478 (ภาพที่ 3)

1.2 กลุ่มวิหารแม่ 16 และแม่ 18 (ภาพที่ 4)

1) วิหารวัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน นับว่าเป็นวิหารขนาดใหญ่หลังแรกที่ครุบาได้เริ่มสร้างในช่วง พ.ศ. 2463 (Sukkhata 2018) สันนิษฐานว่าน่าจะคงแผนผังวิหารหลังเดิมที่สร้างมาก่อนแล้วในช่วงเจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ เจ้าผู้ครองนครลำพูน ลักษณะเด่นของวิหารครุบาศรีวิชัยหลังนี้คือใช้ระบบสัดส่วนวิหารแม่ 18 โครงสร้างหลังคาแบบ 3 ชาย มีเสารับน้ำหนักด้านนอกเป็นแนวเสาระเบียง และใช้ผนังขนาดหน้ารับน้ำหนักด้วย โดยทั่วไปวิหารแม่ 16 หรือแม่ 18 ที่ใช้หลังคาแบบ 3 ชายนั้น ไม่เคยปรากฏมาก่อนว่ามีการทำเสาระเบียงเช่นนี้ ในแบบแผนวิหารล้านนา สันนิษฐานว่าครุบาศรีวิชัยน่าจะได้รับอิทธิพลจากการทำแนวเสาระเบียงนี้มาจากวิหาร - อุโบสถแบบรัตนโกสินทร์ที่นิยมมากในราชสำนักกรุงเทพฯ ตัวอย่างเช่น พระอุโบสถประดิษฐานพระตรีโลกเชษฐ์ วัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพฯ เป็นต้น ส่วนโครงสร้างหลังคาใช้ระบบโครงสร้างหลังคาแบบม้าน้ำต่างใหม่

2) วิหารวัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา นับว่าเป็นวิหารขนาดใหญ่แห่งที่สองที่ครุบาศรีวิชัย ได้เริ่มสร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 2465 (Sukkhata 2018) มีสัดส่วนวิหารแบบแม่ 16 ใช้ระบบโครงสร้างหลังคาแบบม้าน้ำต่างใหม่ลดน้ำหนักแบบ

ภาพที่ 3 กลุ่มตัวอย่างวิหารแม่ 12 หลังคาสองชาย ในกระบวนการบูรณะปฏิสังขรณ์

(ซ้าย) วิหารวัดพระธาตุจอมทอง อ.เมือง จ.พะเยา งานแรกสร้าง พ.ศ. 2465 วิหารแม่ 12 หลังคา 2 ชาย

(ขวา) วิหารวัดพระธาตุทุ่งต้อม อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ งานแรกสร้าง พ.ศ. 2477 - 2478 วิหารแม่ 12 หลังคา 2 ชาย

พิเศษ กล่าวคือใช้ชื่อขนาดยาวสอดรับเสาหลวง เพื่อให้ปลายด้านในเป็นเสารับน้ำหนักช่อหลวงและเป็นที่ถ่ายเทน้ำหนักไปยังช่อของชายหลังคาชายที่สอง เช่นเดียวกับผนังที่มีขนาดหนาก่ออิฐฉาบปูนก็รับน้ำหนักช่อม้าหรือช่อปีกนกไว้ด้วย ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาเรื่องการเปิดมุมมองให้เห็นพระเจ้าตนหลวง นับว่าเป็นเทคนิคที่พิเศษ เพียงแห่งเดียวของวิหารในกระบวนการบูรพาศรีวิชัย

3) วิหารวัดพระแก้วดอนเต้า อ.เมือง จ.ลำปาง เริ่มสร้าง พ.ศ. 2467 (Sukkhata 2018) บูรพาศรีวิชัยได้เริ่มก่อสร้างขึ้นใหม่ เป็นวิหารขนาดใหญ่ แม่ 16 โครงสร้างหลังคาแบบ 3 ชาย ขนาดยาว 8 ห้อง ใช้เสา ช่อหลวง ช่อม้าหรือช่อปีกนก และผนังก่ออิฐฉาบปูน มีมุขหน้าและมุขหลัง โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ในระบบม้าย่างใหม่ แบบวิหารวัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่

4) วิหารวัดเชียงมั่น อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2467 (Sukkhata 2018) เป็นวิหารขนาดใหญ่ แม่ 16 โครงสร้างหลังคาแบบ 3 ชาย ขนาดยาว 6 ห้อง ใช้เสา ช่อหลวง ช่อม้าหรือช่อปีกนก และผนังก่ออิฐฉาบปูน มีมุขหน้าและมุขหลัง โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ในระบบม้าย่างใหม่ แบบวิหารวัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ และวิหารวัดพระแก้วดอนเต้า เมืองลำปาง

5) วิหารวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2469 (Sukkhata 2018) เจ้าแก้ววรัญ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ได้นิมนต์บูรพาศรีวิชัยเดินทางมาเป็นประธานก่อสร้างวิหารหลังใหม่ของวัดพระสิงห์ มีสัดส่วนวิหารแบบแม่ 16 โครงสร้างหลังคาแบบ 3 ชาย 1 ขนาดยาว 9 ห้อง มีมุขหน้าและมุขหลัง เสา ช่อหลวง ช่อม้าหรือช่อปีกนก และผนังก่ออิฐฉาบปูน โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ในระบบม้าย่างใหม่ งานช่างหลายชนิดได้อาศัยวัสดุใหม่คือปูนซีเมนต์ ซึ่งเข้าใจว่าคงนำเข้ามาจากกรุงเทพฯ ผ่านการค้าขายของเส้นทางรถไฟ ดังจะเห็นว่า ส่วนค้ำยันหรือคาน้ำของวิหารวัดพระสิงห์ ได้เปลี่ยนไปใช้เทคนิคการทำแม่พิมพ์แล้วใช้ปูนซีเมนต์หล่อแทนการใช้คาน้ำไม้แกะสลักด้วยเช่นกัน ผู้วิจัยเห็นว่า วิหารวัดพระสิงห์ น่าจะเป็นจุดแรกเริ่มสำคัญที่วัสดุประเภทเหล็กและปูนซีเมนต์ จะเข้ามาแทนที่วัสดุไม้ และจะกลายเป็นแบบแผนหรือกรรมวิธีการสร้างสำคัญต่อไปทั้งในกระบวนการของบูรพาศรีวิชัยและช่างอื่น ๆ ในระยะต่อมาด้วย

6) วิหารวัดสวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2475 (Sukkhata 2018) เป็นวิหาร แม่ 18 โครงสร้างหลังคาแบบ 3 ชาย ขนาดยาว 16 ห้อง ใช้เสา ช่อหลวง ช่อม้าหรือช่อปีกนก เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก โครงสร้างหลังคา

เป็นไม้ในระบบช่อม้ เป็นวิหารขนาดใหญ่หลังแรกที่สร้างเป็นวิหารแบบโถง ไม้ใช้ผนัง
หน้ารับน้ำหนัก และเป็นครั้งแรกที่ใช้การสร้างหน้าบันเป็นงานหล่อเทพูนเต็มพื้นที่
หน้าบันแล้วปั้นลวดลายปูนฉาประดับ

ภาพถ่ายเก่าวิหารหลวง
วัดพระธาตุหริภุญชัย

ภาพถ่ายเก่าวิหารหลวง วัดศรีโคมคำ

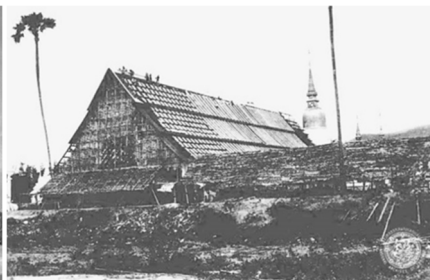
วิหารหลวง วัดพระแก้วดอนเต้าฯ

วิหารหลวง วัดเชียงมั่น

วิหารหลวง วัดพระสิงห์ฯ

ภาพถ่ายเก่าวิหารหลวง วัดสวนดอก

ภาพที่ 4 กลุ่มวิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการบูรณการวิจิตรที่ใช้ในการศึกษา
(Source: Chankhanit Arvorn and The National Archive of Thailand n.d.)

ตารางที่ 2 สรุปผลการวัดสัดส่วนมอวิหารและรูปแบบโครงสร้างหลังคา

วิหารหลวง	สัดส่วนมอวิหาร	ระบบโครงสร้างหลังคา
วัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน	วิหารแม่ 18	- หลังคา 3 ชาย - ระบบตั้งโย
วัดพระเจ้าตนหลวง อ.เมือง จ.พะเยา	วิหารแม่ 16	- หลังคา 3 ชาย - ระบบมั่วต่างใหม่แบบพิเศษ
วัดพระแก้วดอนเต้า อ.เมือง จ.ลำปาง	วิหารแม่ 16	- หลังคา 3 ชาย - ระบบมั่วต่างใหม่
วัดเชียงมั่น อ.เมือง จ.เชียงใหม่	วิหารแม่ 16	- หลังคา 3 ชาย - ระบบมั่วต่างใหม่
วัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่	วิหารแม่ 16	- หลังคา 3 ชาย - ระบบมั่วต่างใหม่
วัดสวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่	วิหารแม่ 18	- หลังคา 3 ชาย - ระบบมั่วต่างใหม่

2. เทคนิคเชิงช่างวิหารที่ใช้ในการศึกษา

ประเด็นแรก การสืบทอดแนวคิดเรื่องสัดส่วนวิหาร การศึกษาวิหารล้านนาของธวัชชัย ทำทอง (Tumtong 2023: 56) ซึ่งเป็นวิหารขนาดใหญ่ในสมัยราชวงศ์มังรายพบว่า ปัจจุบันยังคงหลงเหลือหลักฐานรูปแบบและโครงสร้างอยู่ 2 แห่งเท่านั้น คือ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง และวิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง อ.ภูเพียง จ.น่าน ซึ่งวิหารทั้งสองหลังเป็นวิหารที่มีสัดส่วนมอวิหารแบบแม่ 16 หลังคา 3 ชาย ซึ่งกรณีดังกล่าวทำให้เห็นว่า วิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการบูรพาศรีวิชัย ยังคงใช้สัดส่วนวิหารแม่ 16 ซึ่งพบที่วิหารวัดเชียงมั่น ในขณะที่วิหารขนาดใหญ่หลังอื่น ใช้สัดส่วนวิหารแม่ 18 (ภาพที่ 5)

จากการวิจัยนี้ยังได้ทดสอบมอวิหารแม่ 12 แม่ 16 และแม่ 18 กับซากโบราณสถานที่ยังคงร่องรอยแนวเสาวิหารที่ชัดเจนที่มีหลักฐานโบราณคดีรองรับพบว่า ซากวิหารหลายแห่งที่มีอายุในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 ยังใช้แบบแผนของมอวิหารแม่ 12 อาทิ ซากโบราณสถานวิหารวัดเทิงเสาหิน อ.เทิง จ.เชียงราย ใช้

สัดส่วนมอวิหารแม่ 12 เป็นต้น ส่วนวิหารที่ยังสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ที่ยังคงสภาพการใช้งานอยู่ อาทิ วิหารวัดปราสาท อ.เมือง จ.เชียงใหม่ วิหารวัดเคตึก เชียงมัน อ.เมือง จ.ลำปาง ก็ยังคงใช้สัดส่วนมอวิหารแม่ 12 เป็นต้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สัดส่วนมอวิหารนี้น่าจะสืบทอดภูมิปัญญาเชิงช่างนี้มาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายแล้วจนถึงงานช่างในกระบวนการบูรพาศรีวิชัยนี้

ประเด็นที่สอง เทคนิคโครงสร้าง การสร้างวิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการบูรพาศรีวิชัยที่ใช้โครงสร้างเสาปูน (ก่ออิฐเทปูนซิเมนต์) และชื่อไม้เป็นหลักในระยะแรก มีจุดเปลี่ยนผ่านสำคัญคือการใช้เสาปูนและชื่อที่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ทำให้องค์ประกอบงานประดับสถาปัตยกรรมได้ปรับเปลี่ยนไปเป็นงานแม่พิมพ์ปูนซิเมนต์ด้วยเช่นกัน ทั้งยังทำให้สัดส่วนขององค์ประกอบทางโครงสร้างบางส่วน อาทิ นาคทนต์ หรือค้ายัน ไม่มีความจำเป็นต้องใช้อีกต่อไป เนื่องจากมีผนังก่ออิฐฉาบปูนขนาดหน้ารับน้ำหนักแทน ดังจะเห็นได้จากวิหารหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัย วิหารหลวง วัดพระเจ้าตนหลวง เป็นต้น หรือหากมีส่วนนาคทนต์ ก็จะกลายเป็นงานประดับไปมากกว่าหน้าที่การรับน้ำหนักโครงสร้าง อาทิ วิหารหลวง วัดสวนดอก เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. ข้างและเครือข่ายข้างในการสร้างวิหารของครุบาศรีวิชัย

อาจแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มข้างสำคัญจากหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ คือ กลุ่มแรกข้างที่เป็นพระลูกศิษย์หรือลูกศิษย์ของครุบาศรีวิชัยที่ได้เดินทางติดตามท่านมาด้วย กลุ่มที่สองคือการจ้างช่างจากภายนอก เป็นช่างจีนหรือไท - พม่า กลุ่มที่สาม น่าจะเป็นช่างที่มีบทบาทเดิมอยู่ก่อนแล้วในการสร้างวิหารหลังเดิมในช่วง พ.ศ. 2460 - 2462

กลุ่มแรก กลุ่มพระลูกศิษย์หรือลูกศิษย์ ถือว่า “พระอภิชัยขาวปี” เป็นผู้มีความสำคัญในฐานะหัวหน้าช่าง ในบันทึกครุบาศรีวิชัย ตามที่พระยาคำวิจิตรธรรมากรกล่าวไว้ว่า พระอภิชัยขาวปี และพระสุภา เป็นหัวหน้าช่าง (หมายถึงพระอภิชัย วัดพระพุทธรูปผาหาม อ.ลี้ จ.ลำพูน และครุบาโสภา โสภโณ หรือครุบาเป้า วัดถวาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่) ร่วมกับพระสลาอีกหลายรูป อาทิ ครุบาแก้ว คนวโโส ซึ่ง

ต่อมาครุบาทศรีวิชัยได้มอบหมายให้ดูแลวัดพระเจ้าตนหลวง เป็นต้น นอกจากพระสลาแล้ว ในบันทึกครุบาทศรีวิชัย ตามที่พระยาคำวิจิตรธรรการได้บันทึกร่วมสมัยกับเหตุการณ์ครั้งนั้นไว้ ยังกล่าวถึงนายช่างอื่น ๆ ที่สำคัญคือ นายน้อยวงศ์เปี้ย เป็นหัวหน้าชุดช่างไม้ รับหน้าที่ทำเครื่องบนหรือเครื่องไม้หลังคา ดูแลลูกน้องอีก 8 คน อาทิ นายบุญถึง นายกองคำ นายหนานธิ นายแก้ว นายคำ นายลอมมาจากเมืองนครลำปาง รวมกับช่างไม้เมืองพะเยาอีกกว่า 20 คน (Wannasai 1979: 139)

กลุ่มที่สอง ในบันทึกครุบาทศรีวิชัย ตามที่พระยาคำวิจิตรธรรการ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนครุบาทศรีวิชัยมาสร้างวิหารวัดพระเจ้าตนหลวงไว้ตอนหนึ่งว่า จ้างช่างชาวจีนทำหน้าที่ในการก่ออิฐ ฉาบปูน ทำฐานรากวิหารโดยหัวหน้าช่างผู้มีฝีมือคนแรกได้ค่าจ้างวันละ 3 บาท รองหัวหน้าวันละ 2 บาท ส่วนลูกมือก่อได้ค่าจ้างวันละ 1 บาท โดยมีการแบ่งการจ้างชาวจีนเป็นชุด ๆ ไปตามความเหมาะสมของการจ้าง กล่าวคือช่างก่ออิฐและฉาบปูนพื้นและผนังวิหารเป็นชุดหนึ่ง ต่อมาจ้างชาวจีนอีกชุดหนึ่งทำหน้าที่ในการขึ้นรูปสร้างเสาหลวงจำนวน 8 ต้น มีระบุสัญญาจ้างทำเสาดันละ 550 บาท (Wannasai 1979: 139)

กลุ่มที่สาม เนื่องจากบันทึกของพระภิกษุสุนทรพจนกิจ กล่าวถึงช่างไม้ชาวพะเยามีส่วนร่วมกว่า 20 คนนั้น (Wannasai 1979: 139) ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกลุ่มช่างเดิมที่เคยร่วมกันก่อสร้างพระวิหารช่วง พ.ศ. 2460 - 2462 ตามที่พบในบันทึกพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“...คนมาเวียกไม้วิหารคือ เจ้าหน้อยไซเมียเจ้าจันแก้ว
เจ้าหน้อยสอนเมียเจ้าบาทแก้ว คำฟูเมียเกียงคำ อ้าย
มูลโทนทาสนั่น ปู่ทิพเมียแพงซี้ไ้ ลุงจันเมียสุนา ลุง
คำเมียแสง พี่หน้อยวังเมียป้อ พี่หนานวงเมียขาว เจ้า
หนานภมเมียพวง อ้ายเพงเมีย พี่หนานไซออนหม้าย รวม
12 คน...”

(Ariyawamso 2022: 292)

ทั้งนี้หากพิจารณาเอกสารของพระยาคำวิจิตรธรรมากร และท้าวสุนทรพจนกิจ ร่วมกับบันทึกของพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา จะพบว่ามีกลุ่มช่างที่ทำตามลำดับขั้นตอนการก่อสร้างวิหารอยู่ 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่ทำฐานวิหาร กลุ่มที่ทำเสาวิหารและผนังวิหาร กลุ่มที่ทำเครื่องบนหรือเครื่องไม้หลังคาวิหาร

2) สัดส่วนมอวิหาร รูปแบบศิลปกรรม และขั้นตอนการก่อสร้าง

สัดส่วนมอวิหารขนาดใหญ่ที่ครูบาศรีวิชัยใช้เป็นต้นแบบในการขึ้นโครงร่างสถาปัตยกรรมคือ มอวิหารแม่ 16 และแม่ 18 ซึ่งการกำหนดสัดส่วนเริ่มแรกนี้ เชื่อได้ว่าครูบาศรีวิชัยและพระสลาที่ใกล้ชิด อาทิ พระอธิชา เป็นต้น เป็นผู้กำหนดสัดส่วนหรือไม้มอแรกเริ่ม (ภาพที่ 6 7 8) เพราะจากจดหมายโต้ตอบระหว่างครูบาศรีวิชัยกับพระครูศรีวิราช เมืองพะเยา ในการสร้างวิหารพระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำนั้น ครูบาศรีวิชัยได้สอบถามความต้องการรูปแบบหรือภาษาช่างถิ่นล้านนาเรียกว่า “หุ่นฮ่างวิหาร” ว่าต้องการแบบใด พระครูศรีวิราชฯ ตอบกลับไปว่าต้องการแบบวิหารหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัย ทั้งนี้ครูบาศรีวิชัยได้สอบถามถึงขนาดสัดส่วนของวิหารหลังเดิมของพระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...แต่ยังมีประการหนึ่ง ข้าเจ้าก็ขอไหวสาถามกับเจ้าพระครูตนมีคุณอนันดา ในสลาที่หล่อเสาพระวิหารแลก่อปางเอกลั่น มีในเมืองพระยวนี้ยังมีลือไม่มี สลาผู้สลาดดี ๆ นั้น ชาติเป็นเจ๊ก ช่างก่อช่างทำยังมีลือไม่มี ภาษาชาติพม่าลือชาติเงี้ยว ชาวลาว ชาติไท ชาวเมืองพระยว เจ๊เป็นเจ้าใจก่อนนั้น ยังมีลือไม่มี ถ้ามีแล้วข้าเจ้าก็ขอพระครูเจ้าบอกมาหื้อข้าเจ้าได้รู้จิม ถ้าหาบได้ก็ขอพระครูเจ้าบอกมาหื้อข้าเจ้าได้รู้จิม ถ้าหาบได้ ก็ขอพระครูเจ้าบอกมาหื้อข้าเจ้าได้รู้จิม ข้าเจ้าจักหาไปในที่สลาที่จักตัดหลังมุง คือตัดเครื่องข้างบนนั้น ข้าเจ้าจักหาเอาไปจากเมืองลำพูน ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับด้วยพระครูเลย ข้อ 3 ข้าเจ้าไหวสาพระครูเจ้า ขอพระครูเจ้าบอกมา หื้อข้าเจ้าได้รู้จิมในที่เสาพระวิหารนั้น มีกี่เหลี่ยมสูงนั้นมีกี่วา กี่คอก ชื่อหลวงมีกี่วา กี่คอก ชื่อพ่าง

ละเปียงมีก่ศอก ลวงยาวแป้นมีก่ว่า ก่ศอก ขอไหว้สา
เจ้าพระครู ขอบอกมาหื้อข้าหื้อข้าเจ้าได้รู้จิม...”

(Phrakru Sri Wiratchawachirapanya n.d.)

นัยสำคัญที่ครูบาศรีวิชัยต้องการทราบคือ ขนาดและสัดส่วนเดิม เพื่อสามารถนำมาปรับปรุงเป็นมอกวินตามกระบวนการของท่าน ดังจะเห็นว่าช่างผู้สร้างโครงสร้างหลังคานั้น ครูบาศรีวิชัยนำมาจากลำพูนโดยตรง เพราะการกำหนดสัดส่วนโครงสร้างหลังคาก่อนจะส่งผลให้เห็นสัดส่วนและแผนผังทั้งหมดของวิหาร

แบบแผนผังวิหารขนาดใหญ่คือ แผนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาคลุมหน้า - หลัง เป็นแบบแผนมีความนิยมอย่างมากในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 จากการศึกษาวิหารทั้ง 6 หลังนั้น พบว่าวิหารขนาดกลางไปจนถึงขนาดใหญ่ในกระบวนการครูบาศรีวิชัย นิยมให้มอกวินแม่ 16 หลังคา 3 ชาย และวิหารมอก 18 หลังคา 3 ชาย เป็นหลัก ทั้งยังชี้ให้เห็นว่า การกำหนดสัดส่วนมอกวินขนาดใหญ่ของครูบาศรีวิชัยนั้น เป็นการสืบทอดกรรมวิธีการกำหนดมอกแบบโบราณอยู่ เนื่องจากวิหารในช่วงหลังศตวรรษ 2480 - 2500 เป็นต้นมา จะมีการผสมผสานมอกวินเข้ากับแบบแผนวิหารอุโบสถแบบกรุงเทพฯ หรือรับการกำหนดแบบมาจากกรุงเทพฯ โดยตรง ส่วนการกำหนดสัดส่วนแนวตั้งหรือความสูงนั้น พบว่า ความสูงของเสาข้างวิหารมีความใกล้เคียงกับความยาวของช่อหลวง โดยมีความสูงของฐานเป็น $\frac{1}{6}$ ของความยาวของช่อหลวง จึงทำให้วิหารมีความสูงเพิ่มขึ้นเล็กน้อย

หากเปรียบเทียบสัดส่วนมอกวินกับกลุ่มวิหารขนาดใหญ่ที่เชื่อว่ายังคงสมบูรณ์ที่สุดที่รักษาสภาพของวิหารขนาดใหญ่มาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 คือ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นวิหารสัดส่วนแม่ 16 หลังคา 3 ชาย ก็จะพบว่ารูปแบบวิหารขนาดใหญ่ของครูบาศรีวิชัยนั้น มีระยะใกล้เคียงมากกับวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวงเช่นกัน และเป็นที่น่าสนใจว่า กลุ่มวิหารล้านนาที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ยังไม่ปรากฏว่ามีพระสลาหรือเชิงช้างใดจะสามารถประกอบสร้างสัดส่วนมอกวินแม่ 18 นี้ได้ จึงนับได้ว่าสัดส่วนวิหารขนาดใหญ่ วิหารแม่ 18 ของครูบาศรีวิชัยเป็นลักษณะเด่นสำคัญของวิหารหลวง ก่อนที่จะเข้าสู่ยุควิหารแบบรัฐนิยมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือราวช่วงศตวรรษ 2480 เป็นต้นมา

ควรกล่าวด้วยว่า ครุบาศรีวิชัยจะมีขั้นตอนสำคัญในการก่อสร้างคือ “กระบวนการเตรียมการ” โดยก่อนหน้าที่ครุบาศรีวิชัยจะเดินทางไปเป็นองค์ประธาน นั้น จะต้องให้มีการจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ การจัดหาไม้ อิฐ (ดินก่) การจัดหาช่างที่จะเข้ามาช่วยงาน ฯลฯ กรณีที่เห็นชัดเจนมากที่สุดคือ การก่อสร้างวิหารพระเจ้าตนหลวง ดังปรากฏในบันทึกส่วนบุคคลของพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา อดีตเจ้าคณะแขวงเมืองพะเยา ผู้อาราธนาครุบาศรีวิชัยมาเป็นผู้นำในการสร้าง ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...พระวิหารวัดพระเจ้าตนหลวง ก็คงจักสมเสร็จแล้ว เป็นแน่...คันทว่าได้คิดสร้างเสาพระวิหารต้องได้หล่อด้วยปูนสะแมนทุกเล่ม คันทว่าได้สร้างสมเสร็จดังมแล้ว จะได้อยาดน้ำถวายเป็นทานแล้วจึงจักได้ลาไปเมืองลำพูน อันหนึ่ง คนในเมืองภยาวทุกวันนี้ คนใดก็กล่าวว่า ใครหันหน้าครุบาลีวไชย บ้านปาง คันทเราไปเมืองภยาวแล้ว คนในเมืองภยาวจักพากันมาผ่อเราเลี้ยงทั้งเมืองภยาวอันหนึ่ง ขอหื้อพระครูจัดการไปปั้นดินก่ไว้หลาย ๆ ปั้นได้นักเท่าใด ก็เป็นการที่ดี...
...ท่านก็ถามว่า ดินก่ ปูน แป้นเกิด แลไม้เครื่องพระวิหาร มีไว้พร้อมแล้วคา ข้าเจ้าบอกท่านว่า ในดินก่ นั้น ได้ปั้นไว้แล 7 ล้าน ปูนก็มี 10 ล้านแล ไม้เครื่องพระวิหารกับแป้นเกิดยังมีเทื่อ...แล้วท่านก็ถามว่า สลามีไว้แล้วคา ข้าเจ้าตอบว่า ไหว้สา สีสัมมเจ้า ส่วนว่าสล่านั้น ยังมีเทื่อ ในสล่านั้น ก็ขอแล้วกับสีลสัมมเจ้าทั้งมวลเทื่อ ท่านก็กล่าวว่าดีแล้ว สล่านั้น ข้าจักเอาแต่เมืองลำพูนเก้ไปแล อันพระลูกสิกแห่งข้าผู้กระทำการแข็งแรงดี ก็มีอยู่หนึ่งเกล้าแล แต่แก้วแลคำ สำหรับประดับพระวิหารแล พุทธรูปเจ้า ข้าก็จักเอาไปทวยเสียกำแล้วแลโทะ จะไปอยู่เมืองภยาวเมินเต็มที ลัก 3 - 4 ปีก็ปู้...

...คันทว่าข้าไปแล้ว คนในเมืองลำพูนก็จักไปทวยหลาย
เต็มที นายฮ้อยไม้ทั้งหลายในเมืองลำพูน แลเชียงใหม่
นคร เมืองงาว คันทว่าข้าไปแล้วก็จักไปทวยหลายเต็ม
ที คันทว่าใครที่หื้อพระวิหารปล้นลูกแล้วด้วยเร็ว ๆ นั้น ก็
หื้อได้หาไม้เครื่องพระวิหารแลปูนลิมน...แป้นเกิดไว้
หื้อพร้อมเทอะ แล้วขอหื้อธูเจ้าไปเมตตาค่อเจ้าหลวง
หื้อได้ทราบจิมเทอะ คันทว่าเสร็จการที่ท่านธูเจ้าสืวไชย
แล้ว ข้าภเจ้าก็ลาท่านไปที่คุ้มพ่อเจ้าหลวงเมืองลำพูน
ท่านก็กล่าวว่ดีแล้ว ธูเจ้าเหี้ย คันทว่าบ้านปางไปแล้ว
พระวิหารพระเจ้าตนหลวงคงสมเสร็จแล ด้วยเร็ว ๆ เป็น
แน่แล...”

(Phrakru Sri Wiratchawachirapanya n.d.)

กระบวนการขั้นตอนการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ กำลังคน เป็นสิ่งสำคัญของการ
ก่อสร้าง ดังจะเห็นว่าเมื่อครูบาศรีวิชัยเห็นความพร้อมและได้เวลาอันเหมาะสมแล้ว
ท่านจึงเดินทางมาเมืองพะเยา และขั้นตอนการก่อสร้างวิหารพระเจ้าตนหลวงก็ได้เริ่ม
ขึ้นเมื่อวัน 11 ค่ำ เดือน 4 เหนือ จ.ศ.1284 (วันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2465) โดย
กระทำฐานพระวิหารก่อน จากนั้นเดือน 6 เหนือได้เริ่มก่อเสา ถึงวันเพ็ญเดือน 6
เหนือได้นำเครื่องไม้อันเป็นเครื่องบนเข้าประกอบ ทำให้เห็นว่า การก่อสร้างวิหารนั้น
ก่อฐานราก ก่อเสาปูนซิเมนต์ จากนั้นนำเครื่องบนหลังคามารประกอบเข้า อันเป็น
ลักษณะของการก่อจากด้านล่างขึ้นด้านบน ซึ่งเครื่องบนหรือโครงสร้างหลังคาของ
วิหารพระเจ้าตนหลวงนั้น มีลักษณะของการออกแบบโครงสร้างระบบมั่วต่างใหม่
แบบพิเศษ โดยการวางซื่อทะเลสาหลวงแล้วตั้งเสาสะโกนรับอีกชั้น หรือที่เรียกว่า
“สะโกนใน” ซึ่งเทคนิคการวางโครงสร้างหลังคานี้ คือภาพสะท้อนของการปรุงเครื่อง
ไม้วิหารหลังคาที่สัมพันธ์กับการกำหนดมอวิหารหรือสัดส่วนวิหารไว้ก่อน

3) เครือข่ายการอุปถัมภ์

เครือข่ายอุปถัมภ์ หมายถึงกลุ่มคนหรือสถาบันใดที่ทำหน้าที่อุปถัมภ์ให้เกิด
การสร้างวิหารขนาดใหญ่ โดยอาจแบ่งออกตามสถานภาพและบริบทของการสร้าง

วิหารขนาดใหญ่ได้เป็น 3 กลุ่มสำคัญ คือ 1) เจ้านายท้องถิ่น 2) กลุ่มคหบดีชาวจีน และชาวพม่า - ไทใหญ่ 3) กลุ่มสงฆ์และคณะศรัทธา

กลุ่มเจ้านายท้องถิ่น แม้ว่าในระยะช่วงครึ่งหลังทศวรรษ 2450 เจ้านายท้องถิ่นจะคงมีสถานภาพเพียงผู้ปกครองหัวเมืองประเทศราชเท่านั้น แต่พวกเขายังคงบทบาทหนึ่งของการดำรงความเป็นเจ้านายคือ การอุปถัมภ์สร้างถาวรวัตถุทางพุทธศาสนา ดังจะเห็นว่า ในการสร้างวิหารหลวงวัดพระสิงห์ฯ เจ้าแก้ววรัตน์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย ในฐานะพระเชษฐาแห่งเจ้าดารารัศมี ได้เป็นผู้อาราธนาครูบาศรีวิชัยมาสร้าง

กลุ่มคหบดี การเติบโตของคหบดีชาวจีนและชาวพม่า - ไทใหญ่ ในสนามแห่งเศรษฐกิจหลังการสัมปทานป่าไม้และการเข้ามาของเส้นทางคมนาคมรถไฟ ได้ทำให้กลุ่มทุนเหล่านี้เข้ามาเป็นผู้อุปถัมภ์หลัก ดังจะเห็นได้จากการก่อสร้างวิหารพระเจ้าตนหลวง เมืองพะเยา เนื่องจากขณะนั้น พ่อเลี้ยงหม่องยี ได้รับสัมปทานทำไม้ในพื้นที่บ้านหลวง อ.งาว จ.ลำปาง ทั้งยังเป็นศรัทธาพระเจ้าตนหลวงเมืองพะเยา พ่อเลี้ยงหม่องยีจึงรับเป็นเจ้าภาพเครื่องไม้วิหารทั้งหมด ความศรัทธาในครูบาศรีวิชัย และความศรัทธาในพระเจ้าตนหลวง ทำให้เกิดมีเจ้าภาพร่วมในการอุปถัมภ์รายการก่อสร้างต่าง ๆ อาทิ เสาหลวง (เป็นเสาขนาดใหญ่ขนาดกว่า 75 x 75 เซนติเมตร) มีเจ้าภาพรับเป็นผู้อุปถัมภ์ อาทิ เจ้าหลวงประเทศอุดรทิศ เจ้าเมืองพะเยา 1 ตัน นายจิ้นจัน กรรมการทางรถเมืองงาว 1 ตัน นายสา่งอ่อน เมืองงาว 1 ตัน เป็นต้น (Wannasai 1979: 140)

กลุ่มสงฆ์และคณะศรัทธา การก่อสร้างวิหารขนาดใหญ่ทั้ง 6 แห่งที่ใช้ในการศึกษา ล้วนเคยปรากฏซากวิหารเก่ามาก่อนทั้งสิ้น และยังคงสภาพวัดที่มีคณะสงฆ์หรือแม้แต่เจ้าวัดเก่าเคยดูแลอยู่ การที่อาราธนาครูบาศรีวิชัยมาเป็นประธานในการสร้าง ย่อมหมายถึงการแสดงเจตจำนงให้เกิดสถานะ “ผู้นำใหม่” เกิดขึ้น ดังเห็นได้จากการนิเวศวิหารพระเจ้าตนหลวง ซึ่งมีในจดหมายโต้ตอบระหว่างพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา ในฐานะเจ้าคณะแขวงเมืองพะเยา ความตอนหนึ่งได้กล่าวว่า ทางพะเยาประสงค์อยากจะให้สัดส่วนและรูปแบบของวิหารหลังใหม่นี้ เป็นแบบเดียวกับวิหารหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน

“...ท่านถามว่าแบบอย่างหุ่นช่างวิหารนั้นจะพึงใจอย่าง
ใด ไหว้สาตีสลัมม์เจ้า ท่านพระครูและพ่อเจ้าหลวงและ
ท่านนายอำเภอค้ำว่าพึงใจอย่างวิหารหลวงเมืองลำพูน
ว่าละนั้น...”

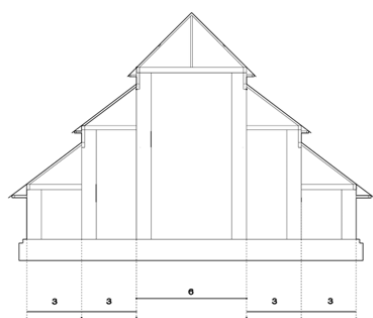
(Ariyawamso 2022)

ดังนั้น ในความหมายผู้นำใหม่นี้ จึงหมายถึงการนำ “แบบแผนใหม่ของวิหารที่
ใช้วัสดุใหม่” โดยมีจุดเริ่มต้นจากวิหารหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัยเป็นต้นแบบ

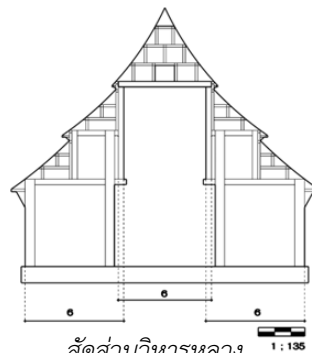
กล่าวโดยสรุป อาจพินิจได้ว่า การกำหนดสัดส่วนวิหารและรูปแบบวิหาร
ขนาดใหญ่ในกระบวนการบูรพาศรีวิชัยนั้น น่าจะมีจุดเริ่มต้นจากการเห็นภาพ
ความสำเร็จของวิหารหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัยก่อน จากนั้นวิหารหลวงวัดพระแก้ว
ดอนเต้า และวัดศรีโคมคำ (พระเจ้าตนหลวง) จึงเป็นจุดหมายต่อมา และเป็นไปได้
อย่างยิ่งว่า ครุพาศรีวิชัยและคณะลูกศิษย์สำคัญ อาทิ พระขาวปี (อภิชัย ขาวปี)
เป็นต้น เป็นผู้มอบบทบาทสำคัญในการใช้มอวิหารขนาดใหญ่คือ แม่ 18 เป็นแบบแผน
สำคัญของวิหารหลวง ซึ่งนอกจากวิหารทั้ง 6 แห่งที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ยังพบ
หลักฐานอีกแห่งคือวัดพระธาตุจอมปิง อ.เกาะคา จ.ลำปาง เป็นต้น ซึ่งพระขาวปีได้
เป็นผู้มาบูรณะก่อสร้างให้แล้วเสร็จโดยใช้โครงสร้างวิหารแม่ 16 หลังคา 3 ชาย
โครงสร้างหล่อเทด้วยปูนซีเมนต์ ทำให้เห็นการธำรงแบบแผนอัตลักษณ์อีกประการ
หนึ่งของวิหารหลวงในกระบวนการบูรพาศรีวิชัย

กิตติกรรมประกาศ

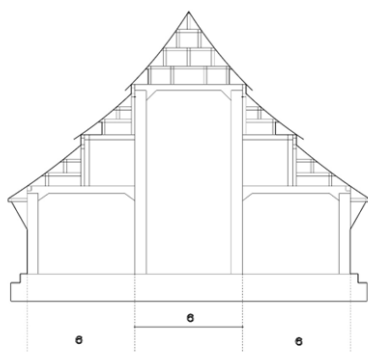
ขอขอบพระคุณสำนักงานปลัดกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และ
นวัตกรรม ที่สนับสนุนทุนวิจัยภายใต้โครงการทุนวิจัยพัฒนาศักยภาพในการทำงาน
วิจัยของอาจารย์รุ่นใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2563 ขอขอบพระคุณอาจารย์ธวัชชัย
ทำทอง สาขาการท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏลำปาง ผู้สอนมอวิหารล้านนา และคุณชัยพัฒน์ เครือสาร ที่ร่วมออกสำรวจ
และวัดสัดส่วนวิหาร

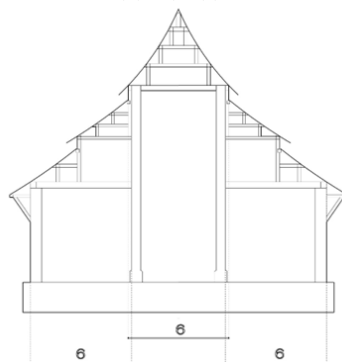
ลัดส่วนวิหารหลวง
วัดพระธาตุทริภุญชัย แม่ 18

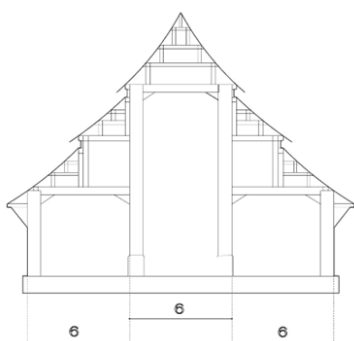
ลัดส่วนวิหารหลวง
วัดศรีโคมคำ แม่ 16

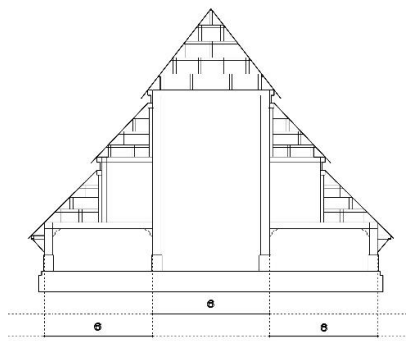
ลัดส่วนวิหารหลวง
วัดพระแก้วดอนเต้า แม่ 16

ลัดส่วนวิหารหลวง
วัดเชียงมั่น แม่ 16

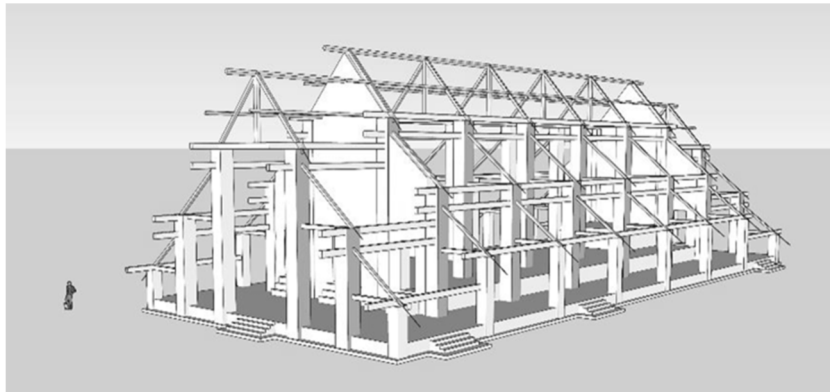

ลัดส่วนวิหารหลวง วัดพระสิงห์ แม่ 16

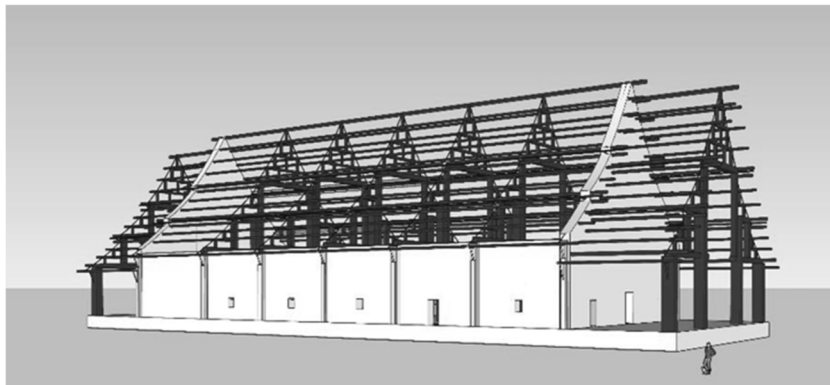

ลัดส่วนวิหารหลวง วัดสวนดอก แม่ 18

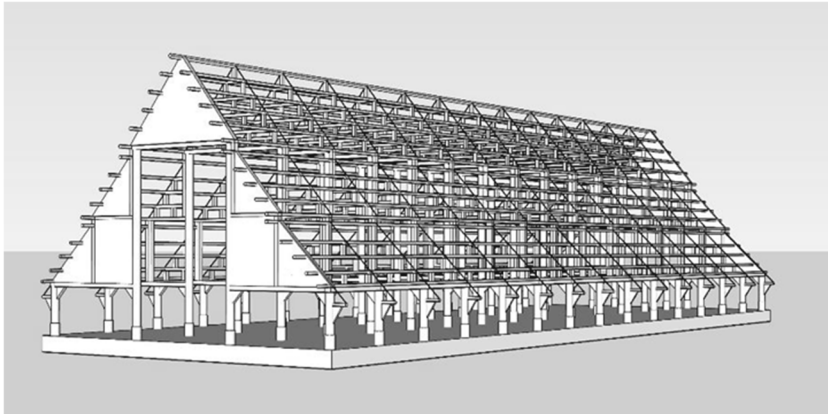
ภาพที่ 5 ลัดส่วนกลุ่มวิหารขนาดใหญ่ในกระบวนการครูปาคริวิชัยที่ใช้ในการศึกษา

ภาพที่ 6 แบบจำลองโครงสร้างและสัตส่วนวิหารหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัย

ภาพที่ 7 แบบจำลองโครงสร้างและสัตส่วนวิหารหลวง วัดศรีโคมคำ

ภาพที่ 8 แบบจำลองโครงสร้างและลัดส่วนวิหารหลวง วัดสวนดอก

References

- Ariyawamso, Phrakrubaidika C. (2022). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์บันทึกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา* [An Analytical Study Buddhism related to Manuscripts of Phrakru Srivirajavajirapanna]. (Degree of Doctor of Philosophy (Buddhist Studies), Graduate School), Mahachulalongkornrajavidyalaya University).
- Khampuanbutra, W. (2001). *การศึกษาวิหารและอุโบสถในจังหวัดลำปาง ระหว่าง พ.ศ. 2442 - ปัจจุบัน* [The study of Vihara and Ubosatha in Lampang province between 2442 B.E. - Present]. (Degree master of art, Department Architecture and Related Art, Graduate School, Silpakorn University).
- Mallikamarl, S. (2015). ระบบโครงสร้างหลังคา “ตังโย” ในงานสถาปัตยกรรมในภูมิภาคล้านนา [On “Tang Yo”: a Historic Structural System of Roof in Lan Na]. *NAJUA: Vernacular Architecture and Cultural Environment*, 29, 35 - 61.
- Phrakru Sri Wiratcha wachirapanya. (n.d.). *บันทึกอัตตประวัติ พระครูศรีวิราชวชิรปัญญา* [Autobiographical record War Sri Kom kam, Phayao]. Lanna Lanna Language alphabet. N.P.:n.p.
- Srisuwan, C. (1997). *การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูบาศรีวิชัย พ.ศ. 2447 - 2481* (The study of Vihara built by Kruba Srivichai movement 1904 - 1939 A.D). (Degree master of art, Department Architecture and Related Art, Graduate School, Silpakorn University).
- Sukkhata, P. (2018). *ครูบาเจ้าศรีวิชัย* [Krubajao Srivichai]. Bangkok: Lamphun association.

- Tumtong, T. (2017). มอกวihar: วิธีการกำหนดระเบียบสัดส่วนในการออกแบบวิหาร
ในภาคเหนือของไทย [Mok Vihara: Guidelines for Vihara Proportion
and Design in Northern Thailand]. *NAJUA: Architecture, Design and
Built Environment*, 32(1), A-51 - A-66.
- Tumtong, T. (2023). ศิลปะสกุลช่างลำปาง [Lampang Art School]. Bangkok:
Bangkok Print.
- Wannasai, S. (1979). สารประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย [Biography
of Kruba Srivichai, the saint of Lanna Thai]. Chiang Mai: Chiang Mai
Book Center.